

רב הונא ורב ענן

"שלח ליה רב ענן לרב הונא – הונא חברין שלם, כי אתיא הא איתתא לקמך אגבה עישור נכסי.

הוה יתיב רב ששת קמיה (דרב הונא, ולכן הקפיד רב הונא על בזיון כבודו) – לפי שקרא לו "הונא חברין" ולא "רב הונא" וכדו).
אמר ליה (רב הונא לרב ששת) – זיל, אימא ליה (לרב ענן) ובשמתא (בנידוי) יהא מאן דלא אמר ליה –

ענן ממקרקעי או ממטלטלי? ומאן יתיב בי מחזיחא ברישא? אזל רב ששת קמיה דרב ענן, אמר ליה (רב ששת לרב ענן) – מר רבה (כלומר אדם חשוב אתה), ורב הונא רביה דרבה (כלומר ורב הונא הוא רבך), ושמותי שמית מאן דלא אמר ליה, ואי לאו דשמית לא הוה קאמינא (כלומר הכריחו אותי לבצע שליחות זו).

– ענן ממקרקעי או ממטלטלי? ומאן יתיב בי מרזיחא ברישא? אזל רב ענן לקמיה דמר עוקבא, אמר ליה (רב ענן למר עוקבא) חזי מר היכי שלח לי רב הונא "ענן ענן", ועוד "מרזיחא" דשלח לי – לא ידענא מאי ניהו.

אמר ליה (מר עוקבא לרב ענן) – אימא לי איזי גופא דעובדא היכי הוה (כיצד היה תחילת הענין).

אמר ליה (רב ענן למר עוקבא) – הכי והכי הוה מעשה.

אמר ליה (מר עוקבא לרב ענן) – גברא דלא ידע מאי ניהו מרזיחא שלח ליה לרב הונא "הונא חברין" (ובהמשך מתברר שבי מרזיחא היינו בית האבל)..."

בקטע הנ"ל מתעוררות כמה וכמה תמיהות מוסריות:

א. וכי בגלל מלה ידידותית גרידא – "חברין", ובגלל חוסר תואר-היחס "רב", יגמול לו רב הונא בעלבונות והשפלות כנ"ל, עד שאפילו רב ששת חשש כל כך מלבצע את שליחותו הקשה? (אע"פ שרב ששת היה אדם "קשה כברזל"¹ והיה קפדן²).

ב. מצאנו כי רב נחמן היה כפוף לרב ענן, וכי קרא לו "מר"³, ורב נחמן עצמו קרא לרב הונא כמה וכמה פעמים "חברין"⁴.

ג. יש לשאול, מה הקשר בין שתי השאלות ששלח רב הונא, ענין עישור נכסים ממקרקעי והמרזח של האבלים⁵.

1. מנחות דף צ"ה, ע"ב (לפי פירוש תוספות שם – ולרש"י שם פירוש אחר).

2. ברכות דף מ"ט, ע"א.

3. חולין דף נ"ו, ע"א.

4. קדושין דף מ"ז, ע"א; שם דף מ"ח, ע"ב; ב"ק דף צ"ו, ע"ב; ב"ב דף קל"ח, ע"ב; גיטין דף נ"ב, ע"ב.

5. עיין פרוש הר"י ב"עין יעקב" על סוגיין שניסה לתרץ שישיבת הבנות בבית האבל מוכיחה אי הוה "יורשות" או "בעיח". וצ"ע בתרוץ זה, דא"כ מה שאל רב ענן אס מיד בשאלתו חשניה יש משום תשובה לשאלתו הראשונה.

ד. מצאנו תקלה דומה לעניננו, בדף ע"ט, ע"א, אותו רב ענן מכנה שם את רב נחמן "נחמן חקלאה", בעת שאליבא דאמת ידע רב נחמן יותר מרב ענן?
 בעיון במפרשים, מצאנו שגם רבי יעקב עמדען האריך לתמוה על תקיפותו של רב הונא⁶: "הוא דבר קשה, לא לבד ארב הונא דשמית כהאי גוונא. אברא דרב ששת דקבלה מיניה, ועביד עובדא, קשיא טובא, דהא הוה ליה זלזול רב בכבוד ת"ח, ואינו רשאי לשמוע לרבו בכך, ואפילו למלך לא, כדילפינן בסנהדרין מ"ט... איהו לבזויי איכוין, ובושת בכוונה תליא מילתא, וזילותא דצורבא מרבנן חמיר טובא⁷ כל שכן גברא רבה כרב ענן. ואף דרב ענן נמי לא שפיר, דבודאי רב הונא גדול ממנו היה, מכל מקום נראה דלפחות קרוב למעלת רב הונא היה, דתרוייהו תלמידי רב ושמואל הוו. ובודאי לא בציר מתלמיד חבר היה, ואמרינן נמי "ת"ח שבבבל עומדין זה מפני זה"⁸ עכ"ל.
 ונראה ללמוד כאן יסוד גדול, בהשקפה תורנית אשר יועיל לנו ג"כ להבין כמה וכמה עימותים קשים, בהם מצטיירים לפנינו חז"ל בכמה מקומות בש"ס, כפי שנציין בסוף המאמר.

היסוד הוא: שיש עלינו חובה להכיר מעלת כל תלמיד חכם, להבחין ערכו היחסי כלפי ת"ח אחרים, מי יותר בר-סמכא, ומי הוא שצריכים לעיין בדבריו שוב ושוב, אף שיהיו תמוהים בעינינו. זהו פירושו של "המכיר מקום חברו בישיבה"⁹. בזמנם ישבו שורות שורות לפי דרגתם בחכמה.
 נביא לכך ארבע ראיות:

א. כאשר נמלט רב כהנא על נפשו והגיע לטבריא ללמוד אצל רבי יוחנן. הושיבו אותו בספסל ראשון, כי ראו מתוך שאלותיו "ארי עלה מבבל". אבל כאשר, משום סבות מסוימות, נמנע מלשאל, הפטירו "ארי נעשה שועל" והזיזו אותו לאחור בין ספסלי בית המדרש¹⁰.

ב. כן מצאנו "דכירנא כד הוה יתיבנא אחר י"ז שורן אתוריה דרב קמיה דרבי, ונפקי זיקוקין דנור מפומיה דרב לפומיה דרבי, ומפומיה דרבי לפומיה דרב, ולית אנא ידע מה הן אמרינן", ופירש רש"י: "היה חשוב ממני שהיה יושב לפני רבי, ואני הייתי יושב שבעה עשר שורות מאחוריו"¹¹.

ג. וכן: כשעלה משה רבנו לשמים, ושמע תורת רבי עקיבא, והושיבוהו בשורה שמינית (לפי נוסחת שיטה מקובצת שעל הדף: שמונה עשרה שורות)¹². וכן מצאנו ברמב"ם אודות גי' שורות של ת"ח היושבים לפני כל סנהדרי קטנה "בכל שורה ושורה עשרים ושלושה איש... וכל שורה ושורה יושבין בה לפי מעלתן בחכמה"¹³.

כמה מיני תועלת יש בהכרת מדרגת ת"ח האומר, כי אז, אף שלפום רהטא, נראה לך פירכא בדברי הרב אומר, יש לשקול דבריו ולעיין בהם שוב ושוב. כציתנות המצויה בש"ס: "הואיל ונפיק מפומיה"¹⁴, ומצאנו שכתב הגר"א¹⁵: "כי הלומד בספר צריך לידע מי חיברו. כי אם יהיה מחבר גדול בחכמה, בודאי יהא בספרו חכמות גדולות, וכן ביראה

6. גליון מהריעביץ כתובות דף ס"ט, ע"ב.
7. עיין ברכות דף י"ט, ע"א.
8. בי"מ דף ל"ג, ע"א.
9. פסחים דף קי"ט, ע"א.
10. ב"ק דף קי"ז, ע"א.
11. חולין קל"ז, ע"ב.
12. מנחות דף כ"ט, ע"ב.
13. הלכות סנהדרין פרק א', הלכה ז'.
14. פסחים דף קי"ד, ע"ב; סנהדרין דף ע"ב, ע"א.
15. פרושו למשלי, תחילת פרק א'.

וכן בתורה". כלומר, אין לדחות דבריו בגלל קושיות הנראות לנו "לכאורה". (ואין מכאן ח"ו הוכחה להיפך, לדחות דברי צעיר-התלמידים. כי אמר החכם "קבל את האמת ממי שאמרה". כלשון חז"ל: "מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו... אין מזיחין אותו. אין מזניחין אותו, אין מזחיחין אותו"¹⁶ ובלשון הזוהר¹⁷: לפעמים בשק של העני, מוצאים פנינה! וזה פשיטא).

ענין זה, לבחון מעלת האומר, לעמוד מקרוב על דרגתו, הוא "גופה של תורה". ולפיז נוכל להבין איך הותר לו לשמואל לומר לתלמידי דרב אודות אמורא אחד "אתי לן גברא דרמינן ליה בגילא דחיטתא, ומירמי ומידחי"¹⁸ "לית אנן חששין על שמועתא דרב ששת, דגבר מפתחא הוא"¹⁹ וכן עוד מאמרים שונים בתלמוד²⁰.

ודוקא בדורנו מתעוררות בעיות קשות, בפסיקה וסמכות, בגלל העובדה שהרבה "בני-תורה" המכונים בשם הכבוד "רב", "קטון גדול שם הוא", בלי שום אבחנה, אלו בונים ואלו סותרים, וכדאי בזיון וקצף²¹. שוויון זה גורם בלבול גדול לגבי רוב בני-הדור שאינם מסוגלים להבחין בין סברא אמיתית, לסברא הנראת אמיתית אולם אינה כזו "חידודה קודם לליבוניה".

ניהדר אנפין לסוגייתנו. רב הונא היה ריש מתיבתא בסורא. ומבואר בכתובות דף ק"י ע"א כי היה דורש לפני קהל רב עם שלוש עשרה אמוראי ("כרוזים") וכי הוה קיימי רבנן ממתבתא דרב הונא ונפצי גלימייהו, הוה סליק אבקא וכסי ליה ליומא. חוץ מחדשי ירחי-כלה, הרבנים שנשארו אצלו ללמוד בשאר ימות השנה מנו כשמונה מאות איש (המכיר את התנאים הכלכליים של התקופה, מבין שזה קהל-ענק!) וכל תלמידי דרב קבלו עליהם את סמכותו ומרותו. רב הונא מכונה "חסיד דבבל"²² והיה קורא לתלמידיו "רבתי"²³ מרוב ענותנותו "חס לי דליכסוף על ידי"²⁴ ואף גדולי א"י, רב אמי ורב אסי, היו כפופים לו (גיטין דף נ"ט, ע"ב).

ויש "חוסר כבוד" הגובל בזיון והשפלות. כן כתב מהר"ל בענין תביעתו של יתרו למשה: "אם אין אתה יוצא בגיני, צא בגין אשתך..."²⁵ ופירש: "וכי יתרו שהיה גדול היה רודף אחר כבודו? ואין זה קשיא, כי אין זה רדיפת כבוד, רק הסרת גנאי ובזיון כי יהיה ניכר לעיני כולם כי אין משה מכבד את חותנו, אשר אם לא איזו שהיא סיבה מסותרת, בודאי היה גומל לו את הראוי לו! שכל אדם, אפילו צדיק וחסיד, מקפיד על בזיונו, מפני שדרך לכבד את האורח, ובפרט כאשר היה זה חותן משה. אם לא יצא לקראתו, היה בזיון וגנאי ליתרו. ועשה זה להציל מן הגנאי והבזיון, ואין זה רדיפת כבוד כלל!" עכ"ל המהר"ל.

אחרי כל הנ"ל, לא רק שאין מן הראוי לו לוותר על חסור התייחסות של כבוד (במכתב גלוי עיי שליחו של רב ענן אלא גם אסור לו. כלשון הרמב"ם²⁶ "וחכמים גדולים היו משתבחים במעשיהם הנאים ואומרים שמעולם לו נידו אדם ולא החרימוהו לכבודו. וזו היא דרכן של תי"ח שראוי לילך בה. במה דברים אמורים, כשבזוהו או חרפוהו בסתר.

16. חולין דף ז', ע"א.

17. ח"ג דף קמ"ז, ע"ב.

18. נדה דף כ"ו, ע"ב.

19. ירושלמי קדושין פ"א, הלכה ז'.

20. גיטין דף ס"ז, ע"א; אבות דר"י סוף י"ח ע"א; וכן בסוף מס' הוריות ע"י ש"ש.

21. עיין על אבות דף ק"ע-קע"א.

22. תענית דף כ"ג, ע"ב, וע"י ש"ש כי ע"ב כמה מהנהגותיו.

23. ברכות דף כ"ב, ע"א.

24. ערכין דף ט"ז, ע"ב.

25. רש"י, שמות פרק י"ח, ו' בשם המכילתא.

26. הלכות תי"ח, ספ"ז.

אבל ת"ח שבוזהו או חרפו אדם בפרהסיא, אסור לו למחול על כבודו, ואם מחל, נענש. **שזה בזיון התורה**, אלא נוקם ונוטר הדבר כנחש, עד שיבקש ממנו מחילה, ויסלח לו" עכ"ל. הרי שרב הונא דן בדבר כאילו נוגע כל הענין לאיזה אדם שלישי, ולא הרגיש בזאת שום התערבות אישית. אחרת, בודאי, מתוך ענוותנותו, היה מעלים עין ועובר הלאה לסדר היום. רק רב הונא, שהיה "גדול בחכמה ובמנין מכל תלמידים דרב"²⁷, ורבא התפלל לה' לזכות לחכמתו²⁸ היה בכך קיצוץ בסמכותו, קילקול באמתיות התורה, אילו ויתר.

ואעפ"כ, מתוך ענוותנותו המופלגת, מצא דרך להמתיק את הגלולה: להזכיר לו ענין ישיבת האבל בראש כל המסובין. כבר ציין רש"י (שם) כי הוא ענין פיוס, כי נפשו מרה עליו. וכדברי מהרש"א שם: "וענין שישב (האבל) בראש, גם זה הוא לנחמו, שישכח צערו כמו ששותין לו יין, ואפשר שהוא פירוש מר וזה, דהיינו שיזח ויזוז ממרירותו". כלומר, הוא יושב ראש לא בגלל ערכו האישי (כי בודאי לא כל אבל הוא ת"ח) אלא בגלל הנסיבות. הוא הדין, הפטור²⁹ שאין האבל קם לכבודו של הנשיא. פירש ה"לבוש מרדכי"³⁰: "מפני שטרודים בצער". כלומר, רצה רב הונא להזכיר לרב ענין, כבוד זה שאני תובע, איננו כלל בגלל ערכי האישי, שאני עודף עליך, אלא בגלל מעמדי, בגלל המינוי שבידי. ולכן, על רב ענין לקבל במתיקות את הגזירה. וזהו הקשר בין שתי השאלות שרב הונא שלח אליו, והזכרת "מרזח".

רב ענין, במעשיו או מעיינים, היה אדם גדול מאד. ולכן רב ששת חשש כל כך מפני ההתנגשות אתו. מצאנו שהוזכר רב ענין בשבת³¹. לגבי חסידות של ההכנות לערב שבת "לביש גונדא", והבדילהו "מסילת ישרים" פרק י"ט, לחידוש המפליא "לחדש המצאות לעשות נחת רוח ליוצרו בכל הדרכים שאפשר להראות היותינו מכירים גודל רוממותו עלינו" (דהיינו) ההיעדר (בגד שחור בערב שבת), שמכוחו ייבחנו יותר מציאות הכבוד" (של בגד נאה בשבת) (עיי"ש). ולא רק שזכה לגילוי אליהו, אלא שאליהו היה רגיל אצלו, כפי שנראה עוד בקטע השני שנדון בו. ודוקא אדם גדול זה נכשל בעל כרחו בנצנוץ של גאווה. כדברי מהר"ל אודות ר"א בן רבי שמעון, בעת חזירתו ממגדל גדר³²: "... שהתורה היא למעלה למעלה על הכל כמו המגדל, לכך יש בת"ח קצת גאווה... כי הגאווה הוא על בעל תורה בטבע, וכל זה מצד הגדולה והמעלה שיש לתורה... והתורה היא נבדלת מכל העולם כמו הגדר הזה, שהוא נבדל מן רשות הרבים, ומפני כך בעל תורה יש לו קצת גאווה, שרואה עצמו ג"כ גבוה ונבדל משאר הבריות... ואין להאריך, כי מידה זאת מכשיל בני אדם, גדולים וקטנים, ושומר נפשו ירחק ממנה" עכ"ל.

על ידי יסוד מחשבתו זה, נבין בצדק מדת ההתגרות שראינו בין תנאים ואמוראים, מה שמדהים כל לומד ש"ס, במבט ראשון. ואחרי שידענו כי "אם ראשונים כמלאכים או כבני אדם, ואם ראשונים כבני אדם או כתמורים"³³. חייבים אנו למשכונני אנפשין להבין מה הם דברי חכמה המוטמנים בדבריהם ובעסקיהם. וכעת נזכיר בקצרה תשעה מקומות בש"ס שיובנו לנו ע"י העיקרון הנ"ל של קביעת דירוג של סמכות (כיון שע"כ נקבעת ההתייחסות לדברי תורה של האומר).

(א) "ת"ח שבבל עומדיו זה מפני זה וקורעין זה על זה... קבעי מינייה רב חסדא מרב

27. לשון תוספות מנחות דף ל"ו, ע"א.

28. מו"ק דף כ"ח, ע"א.

29. מו"ק דף כ"ז, ע"ב.

30. יו"ד, שע"ו סוף סעיף א'.

31. דף ק"י, ע"א.

32. "נתיבות עולם", ח"ב דפים ט"ו-י"ז.

33. שבת דף ק"ב, ע"ב.

הונא, תלמיד וצריך לו רבו, מאי? אמר ליה (רב הונא) חסדא, חסדא, לא צריכנא לך. את צריכת לי! עד ארבעין שנין איקפדי אהדדי, ולא עיילי לגבי הדדי. יתיב רב חסדא ארבעין תעניתא משום דחלש דעתיה דרב הונא, יתיב רב הונא ארבעין תעניתא משום דחשדיה לרב חסדא³⁴.

ב) "דכי הווי יתבי רשב"ג ורבי יהושע בן קרחה אספסלי, יתבי קמיהו ר' אלעזר ברי שמעון ורבי ארעא, מקשו ומפרקו. אמרי (הרבנים המלמדים) מימיהן אנו שותים, והם יושבים על גבי קרקע? עבדו להו ספסלי, אסקינתו. אמר להן רשב"ג, פרידה א' יש לי ביניכם ואתם מבקשים לאבדה הימני? אחתוהו לרבי. א"ל ר' יהושע בן קרחה, מי שיש לו אב יחיה, ומי שאין לו אב ימות! אחתוהו נמי לר' אלעזר ברי שמעון. חלש דעתיה (ד' אלעזר ברי שמעון). אמר קא חשביתו ליה כוותי! עד ההוא יומא, כי הוה אמר רבי מילתא, הוה מסייע ליה ר' אלעזר ברי שמעון. מכאן ואילך כי הוה אמר רבי, יש לי להשיב, אמר ליה ר' רבי אלעזר ברי שמעון כך וכך יש לך להשיב, וזו היא תשובתך. השתא היקפתנו תשובות חבילות שאין בהן ממש!..."³⁵

ג) "כולהו שני (שנים) דרב, הוה כתב ליה רבי יוחנן (מן א"י לבבל) לקדם רבינו שבבבל. כי נח נפשיה (ד'רב) הוה כתב (ר' יוחנן) לשמואל, לקדם חברינו שבבבל. אמר (שמואל) לא ידע לי מידי דרכיה אנא? כתב, שדר ליה עיבורא דשיתין שני. אמר (ר' יוחנן) השתא חושבנא בעלמא ידע. כתב, שדר ליה תליסר גמלי ספקי טריפתא. אמר (ר' יוחנן) אית לי רב בבל! איזיל איחזיה. א"ל לינוקא, פסוק לי פסוקך. אמר ליה "ושמואל מת" ³⁷, אמר (ר' יוחנן) שמע מינה נח נפשיה דשמואל. ולא היא, לא שכיב שמואל, אלא כי היכי דלא ליטרח ר' יוחנן³⁶. (מעצם העובדא, שהקב"ה התערב ע"י גילוי-רמזי-נסתרות, של פסוקי-הינוקא, רואים כי דברים בגו, ויש כאן הערכות של סמכויות תורניות).

ד) "רבין ואבבי הוו קא אזלי באורחא. קדמיה חמריה דרבין לדאביי, ולא אמר ליה ניזיל מר. אמר (אבבי) מדסליק האי מרבנן ממערבא, גס ליה דעתיה. כי מטא לפיתחא דבי כנישתא, אמר ליה (רבין) ניעול מר. אמר לי (אבבי) ועד השתא לאו מר אנא?³⁸ (עיי"ש ההתנצלות ההלכתית של רבין).

ה) "כעס בר קפרא, לא על המברך אני כועס אלא על המלגל... לא על המלגל אני כועס אלא על המברך אני כועס. אם חכמה אין כאן, זקנה אין כאן!³⁹ (לפי שהיה לתלמיד לשאול לבר קפרא על מה לברך).

ו) "והא רבא משקי בי הלולא דבריה (של בנו) ודל ליה כסא (כוס) לרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע, וקמו מקמיה. לרב מרי ולרב פנחס בריה דרב חסדא, ולא קמו מקמיה. איקפד ואמר, הנו רבנן רבנן. והנו רבנן לאו רבנן? (עיי"ש רש"י)⁴⁰.

ז) "רב אויא איקלע לבי רבא. הוה מאיסן בי כרעיה בטינא. אתיבי אפוריא קמיה דרבא, איקפיד רבא (עיי"ש כל השתלשלות המו"מ ביניהם עד שלבסוף)... אמר רבניי בריך רחמנא דלא כסיפיה רבא לרב אויא (בשאלותיו)⁴¹ עכ"ל ועיין "תולדות תנאים ואמוראים" לרב היימאן⁴², שהקפידא באה כי נדמה היה שרב אויא מחמיר בפני רבא, שאינו מקנח נעלו בחרס בשבת, ואינו מקבל פיסקו של רבא.

34. בי"מ דף ל"ג, ע"א.

35. בי"מ דף פ"ד, ע"ב.

36. תולין דף צ"ה, ע"ב.

37. שמואל א', פרק כ"ח.

38. ברכות דף מ"ז, ע"א.

39. ברכות דף ל"ט, ע"א.

40. קדושין דף ל"ב, ע"ב.

41. שבת דף מ"ו, ע"א.

42. ח"א עמ' 107.

ח) הוכחה ברורה להלך-מחשבה, אותו אנו מבססים במאמרנו, הוא בהוריות⁴³:
 "בימי רשב"ג שננית משנה זו. רשב"ג נשיא, רבי מאיר חכם, רבי נן אב בית דין. כי הוה
 רשב"ג התם, הוה קיימי כולי עלמא מקמיה. כי הוה עיילי ר"מ ור"נ, הוה קיימי כולי עלמא
 מקמייהו. אמר רשב"ג, לא בעו למהוי היכרא בין דיילי לדידהו? תקין הא מתניתא... (מה
 שמובא כמה שורות לפני כן:) כשהנשיא נכנס, כל העם עומדים עד שאומר להם שבו.
 כשאב בית דין נכנס, עושים לו שורה אחת (של עומדים) מכאן, ושורה אחת מכאן, עד
 שישב במקומו. כשחכם נכנס, אחד עומד ואחד יושב (לחלופין) עד שישב במקומו". וכל
 זה מבוסס על הדרכתו של הקב"ה למשה רבנו, כאשר משה הציע ליהושע "כי אתה
 תבוא", אתה וזקנים שבדור, בהנהגה משותפת כשוים זה לזה, תיקנו הקב"ה "כי אתה
 תביא", טול מקל והך על קדקדם, דבר (די פתוחה, בי קמוצה) אחד לדור, ואין שני דברים
 לדור"⁴⁴.

הודות להסבר זה, מתבררת צידקתו של הנשיא, רבן גמליאל, בבכורות⁴⁵ במעשה דר' צדוק, וכן בברכות⁴⁶. אף שם כשהורד מנשיאותו, לא מנע את עצמו מבית המדרש אף שעה אחת!

ט) על ידי זה מובן לנו ביטויו החריף של רבי יוחנן⁴⁷ "אם כן, מה בין לי ולך?" וקפידתו על ריש לקיש כשלא הרגיש מה המרחק שבין הרב והתלמיד⁴⁸. וככל הדרכתם של חז"ל "והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים, והוי זהיר בגחלתן, שלא תיכווה, שנשיכתן נשיכת שועל, ועקיצתן עקיצת עקרב, ולחשיתן לחישת שרף, ואף כל דבריהם כגחלי אש"⁴⁹ ועיין ביאור מהר"ל⁵⁰.

וחז"ל גילו לנו יסוד-עקרוני זה, בניהולם של תלמידי חכמים את הדור, במסכת יומא⁵¹. אחרי הפיסקא "מפני מה נענש שאול? מפני שמחל על כבודו" המשיכו "כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש, אינו ת"ח". וציין שם גליון מהר"ץ חיות לדבריו על שבת דף ס"ג, ע"א: "ת"ח שהוא נוקם ונוטר כנחש, חגרהו על מתנד". על פי ערכין דף ט"ו דשואלין לנחש מה הנאה יש לו בנשיכתו, אחר דעפר לחמו (כלומר, כל מה שאוכל הופך בפיו לטעם עפר), כן הת"ח צריך להתנהג במדה זו דנקימה ונטירה הן רק לכבוד התורה, ולא לצרכו ולהנאת עצמו" עכ"ל. ועיין במהרש"א על יומא כ"ג⁵².

הצד השווה בכל המקרים שהבאנו (ועוד בהרבה מעשיות שהובאו בש"ס, ולא עת האסף הכל כעת) כי נהגו המביישים לפי עקרון-מוסמך של "נהוג נשיאותך ברמים, זרוק מרה בתלמידים" (כתובות דף ק"ג, ע"ב).

43. דף י"ג, ע"ב.

44. סנהדרין דף ח', ע"א.

45. דף ל"ו, ע"א.

46. דף כ"ח, ע"א.

47. חולין דף קל"ז, ע"ב.

48. ב"מ דף פ"ד, ע"א.

49. אבות פרק ב'.

50. שם, דף צ"ח.

51. כב' – כג'.

52. ועי' רמב"ם מו"ק, ח"א ספ"ד והאריך שם ואכמ"ל.